

4. Myers W., Rosenberg M. Pratique de la communication non violente. P.: Jouvence, 2007. 95 p.

Віктор СТРЕЛЬНІКОВ,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри фізики, загальної
дидактики і педагогіки,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса (м. Вінниця) та
професор кафедри спеціальної освіти і
соціальної роботи,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Педагогічною наукою вироблено багато теорій, які розкривають і характеризують засади фахового зростання особистості, її навчання і виховання. Однак серед них методологічне й теоретичне значення мають ті, які відображають психологічні закономірності сприйняття і осмислення педагогічних впливів та їх результатів [1]. Теоріями професійного зростання особистості, використання яких є доцільним у професійній підготовці майбутнього фахівця зі спеціальної освіти, пропонуємо вважати: теорію поетапного формування розумових дій, теорію змістового узагальнення і гештальт-теорію засвоєння.

Перша з них – *теорія поетапного формування розумових дій* – була сформульована і досліджена ще у середині ХХ століття (П. Гальперін [1]). Основна ідея полягає в розумінні організації зовнішньої діяльності тих, хто вчиться, як основи для керування процесом набуття ними знань, умінь і навичок.

Організація навчального процесу сприяє переходу зовнішніх дій у розумові за такими етапами: створення мотивації навчання; складання схеми «орієнтовної основи дії»; спроба виконати реальну дію; проголошення того, як реально здійснюється дія; дія супроводжується внутрішнім діалогом; повна відмова від мовного супроводу дії (П. Гальперін [1]).

Практичне значення для професійного зростання особистості майбутнього фахівця зі спеціальної освіти теорії поетапного формування розумових дій полягає в тому, що під час організації навчання формування розумових дій студента відбувається без «проб і помилок», без детального вивчення теоретичного матеріалу, адже спрацьовує мимовільне запам'ятовування.

Друга – *теорія змістового узагальнення* – для побудови професійного зростання особистості майбутнього фахівця зі спеціальної освіти є важливою, бо в її основу покладена гіпотеза про провідну роль

теоретичних знань і, зокрема, змістовного узагальнення. Реалізація навчальної діяльності досягається формуванням у майбутніх фахівців зі спеціальної освіти теоретичного мислення шляхом особливої організації пізнавальної діяльності і спеціальної побудови навчального предмета. Навчальний предмет не просто викладає систему знань, а особливим чином організовує засвоєння майбутнім фахівцем зі спеціальної освіти змістовних узагальнень – генетично вихідних, теоретично істотних властивостей і відносин об'єктів, умов їх походження і перетворення.

Введення нового поняття в процесі навчання проходить чотири стадії: а) знайомство з завданням, орієнтування в ньому; б) оволодіння зразком перетворення матеріалу, що виявляє найбільш істотні відносини, які є основою вирішення завдань такого типу; в) фіксація виявлених відносин у формі тієї чи іншої моделі (предметної чи знакової); г) виявлення тих властивостей виділених відносин, завдяки яким можна вивести умови і способи розв'язання вихідного конкретного завдання (В. Давидов [2]).

Для організації професійного зростання особистості майбутнього фахівця зі спеціальної освіти доцільно застосовувати основні положення, які характеризують не тільки зміст навчальних предметів, а й ті вміння, які будуть формуватися під час їх засвоєння у навчальній діяльності: засвоєння знань, які мають загальний і абстрактний характер, передують знайомству з більш конкретними знаннями; знання спеціального навчального предмету чи його основних розділів, слід засвоювати, аналізуючи умови їх походження, завдяки чому означені знання стають необхідними; при виявленні предметних джерел тих чи інших знань майбутній фахівець зі спеціальної освіти насамперед має вміти виявляти в навчальному матеріалі генетично вихідне, істотне, загальне ставлення, зміст і структуру об'єкта даних знань; це відношення майбутні фахівці зі спеціальної освіти відтворюють в особливих предметних, графічних чи буквених моделях, що дає змогу у чистому вигляді вивчати властивості явищ; вони повинні вміти конкретизувати загальне, генетично вихідне місце досліджуваного об'єкта в системі конкретних знань про нього в такій єдності, яке забезпечує мислення переходу від загального до окремого і назад; майбутні фахівці зі спеціальної освіти повинні вміти переходити від виконання дій у розумовому плані до виконання їх в зовнішньому плані і навпаки (В. Давидов [2; 7, с. 125–143]).

Третя – *гештальт-теорія засвоєння* – доцільна для професійного зростання особистості майбутнього фахівця зі спеціальної освіти, адже центральною в ній є проблема цілісності та цілісного підходу. Гештальт-теорія виникла з конкретних досліджень, вона не є теоретичною спекуляцією, а виросла з конкретних потреб вивчення людини, вона є емпіричною у цьому сенсі (М. Вертгеймер).

Термін «гештальт» (gestalt) у німецькій мові означає «цілісність», «структура». Гештальт-теорія вважає, що сприйняття і осмислення

людиною об'єктів і явищ є цілісним і структурованим, а не шматками і кроками. Тому гештальтисти пропонують групувати навчальні елементи в цілісні і логічно пов'язані гештальти, перш ніж пропонувати навчальні тексти тим, хто навчається. Так, майбутній фахівець зі спеціальної освіти може «схопити» такий гештальт в одну мить, і в його голові закарбовується цілісна картина об'єкта чи явища.

Почавши з процесів сприйняття, гештальтисти досить швидко розширили свою тематику, включивши в неї аналіз інтелектуальної поведінки, проблеми розвитку психіки, творчого мислення, пам'яті, динаміку потреб особистості та ін. Психіка розглядається як цілісне «феноменальне» поле (сукупність пережитого суб'єктом на цей момент), яке має певні властивості та побудову. Основними компонентами феноменального поля є фігура і фон. Частина того, що людина сприймає, є чітким і наповненим сенсом, у той час, як інше присутнє у її свідомості лише смутно. Фігура і фон в межах одного зображення можуть мінятися місцями, залежно від точки зору. Наприклад, на фото фігурою є зображення людини, а пейзаж – фоном, але якщо нас цікавить пейзаж, то він стає фігурою, а образ людини відходить на другий план, трансформуючись у фон.

У професійному зростанні особистості майбутнього фахівця зі спеціальної освіти це означає, що викладач (ментор, тьютор, коуч) повинен вказати майбутньому фахівцеві зі спеціальної освіти на ті речі і явища, на які він повинен реагувати, а також навчити виділяти схожі ознаки на перший погляд, але які різняться за якимись значущими показниками.

Ще один схожий процес лежить і в основі вирішення інтелектуальних завдань – «переструктурування поля». Це явище називається інсайтом (від англ. *«insight»* – проникнення в суть). Переструктурування поля, особливо в першій фазі навчання майбутніх фахівців зі спеціальної освіти, відбувається відповідно до низки законів: а) *закону подібності* – формуються гештальти, найбільш схожі з гештальтами, що відповідають справжній ситуації; б) *закону черговості* – превалюють над формуванням нових пізніше сформовані гештальти; в) *закону завершеності* – структурування триває до завершення гештальта; г) *закону прегнантності* – формуються найкращі гештальти, тобто прості, регулярні, симетричні, впорядковані.

У процесі інтенсивного навчання майбутніх фахівців зі спеціальної освіти навіть добре структурований навчальний матеріал повинен передбачати його стиснення і подання у формі, що дає змогу швидко закарбувати закладений в ньому смисл. Ключове положення гештальт-теорії засвоєння про необхідність цілісної організації об'єкта сприйняття знайшло відображення в концепціях: розвитку професійної компетентності викладачів закладів вищої освіти (Л. Лебедик [3, с. 55–63; 4, с. 40–47; 5, с. 233–235]); системи інтенсивного інформатизованого

навчання (О. Золотарьов), у яких широко використовуються такі форми узагальненого подання змісту, як структурно-логічна схема, опорний конспект та ін.; у нашій науковій розвідці забезпечення особистісного і професійного розвитку студентів засобами інноваційних технологій навчання (В. Стрельніков [6–7]). Опорні конспекти є наочними схемами, в яких відображені одиниці інформації, які слід засвоїти. Матеріал вводиться «великими дозами» з поблочним компонуванням, для професійного зростання особистості майбутнього фахівця зі спеціальної освіти можна застосовувати відомі технології в руслі гештальт-теорії (В. Шаталов, В. Шейман та ін.).

Отже, проектування освіти майбутніх фахівців зі спеціальної освіти є складним, самостійним явищем, розуміння якого неможливе без звернення до його методологічних, теоретичних, технічних і гуманітарних коренів, традицій і досягнень вітчизняної і зарубіжної педагогіки.

Список використаних джерел

1. Гальперин П. Я., Запорожец А. В., Карпова С. Н. Актуальные проблемы возрастной психологии. Москва: МГУ, 1978. 118 с.
2. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. Москва: Директ-Медиа, 2008. 613 с.
3. Лебедик Л. В. Дев'ять кроків становлення гармонійно розвиненої особистості. *Взаємодія духовного й фізичного виховання в становленні гармонійно розвиненої особистості*. Збірник статей за матеріалами VII Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (Слов'янськ-Краматорськ, Україна, 18–19 березня 2020 р.); гол. ред. В. М. Пристинський. Слов'янськ, 2020. С. 55–63.
4. Лебедик Л. Розвиток професійної компетентності викладачів закладів вищої освіти. *Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти*: зб. наук. ст. у 3-х ч. / за заг. ред. О. В. Зосименко, Г. Л. Єфремова. Суми, 2020. Ч. 1. С. 40–47.
5. Лебедик Л. В. Теоретичні засади підготовки викладачів вищої школи до проектування технологій дистанційного навчання в умовах магістратури. *Дистанційна освіта: забезпечення доступності та неперервної освіти впродовж життя (E-Learning and University Education – 2017)*: матеріали XLII Міжнар. наук.-метод. конф. (м. Полтава, 9–10 лютого 2017 року). Полтава: ПУЕТ, 2017. С. 233–235.
6. Стрельніков В. Ю. Педагогічні основи забезпечення особистісного і професійного розвитку студентів засобами інноваційних технологій навчання. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2002. Кн. 1. 295 с.
7. Стрельніков В. Ю. Педагогічні основи забезпечення особистісного і професійного розвитку студентів засобами інноваційних технологій навчання. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2002. Кн. 2. 230 с.